

ЗМІСТ

Вступ до курсу.....	5
Розділ 1. Україна в роки Першої світової війни.....	14
§ 1. Плани Антанти та Центральних держав щодо України.....	14
§ 2. Воєнні дії на території України в 1914–1917 рр.....	22
§ 3. Політика Росії та Австро-Угорщини на українських землях.....	30
§ 4. Повсякденне життя на фронті та в тилу.....	36
§ 5. Чи наближала Перша світова війна незалежність України? (Практичне заняття).....	43
Розділ 2. Початок Української революції (березень 1917 – квітень 1918 р.).....	46
§ 6. Переростання національного руху в Українську революцію.....	46
§ 7. Перший Універсал Центральної Ради і проголошення автономії. Другий Універсал і збройний виступ полуботківців.....	53
§ 8. Третій універсал і проголошення Української Народної Республіки.....	60
§ 9. Початок агресії більшовицької Росії проти України.....	66
§ 10. Перша війна більшовицької Росії з УНР і проголошення незалежності України.....	72
§ 11. Мирний Договір УНР з Центральними державами та його наслідки.....	80
§ 12. Автономісти-федералісти і самостійники: порівняльний аналіз політичних проєктів (лютий 1917 – початок 1918 р.) (Практичне заняття).....	89
Розділ 3. Розгортання Української революції. Боротьба за відновлення державності (травень 1918 – початок 1921 р.).....	93
§ 13. Гетьманська Держава Павла Скоропадського.....	93
§ 14. Відновлення Української Народної Республіки. Директорія УНР.....	102
§ 15. Революція на західноукраїнських землях.....	107
§ 16. Друга війна більшовицької Росії з УНР.....	117
§ 17. Нова російсько-більшовицька окупація України 1919 р.....	125
§ 18. Боротьба за Наддніпрянську Україну в 1919 р.....	134
§ 19. Відновлення більшовицького режиму наприкінці 1919 – на початку 1920 р.....	141
§ 20. Україна та російсько-польська війна. Спроби УНР порозумітися з Врангелем.....	147
§ 21. Нові тенденції розвитку культури України.....	155
§ 22. Релігійне життя та повсякдення в умовах революції.....	168
§ 23. Чи зазнала поразки Українська революція? (Практичне заняття).....	175

Розділ 4. Утвердження комуністичного тоталітарного режиму (1921–1939 рр.)	179
§ 24. Україна і утворення СРСР.....	179
§ 25. Україна в першій половині 1920-х рр.	186
§ 26. «Українізація» – «коренізація» в УСРР.....	194
§ 27. Форсована індустріалізація в СРСР та її наслідки для України.....	200
§ 28. Експропріація селянства і Голодомор в Україні.....	210
§ 29. Терор і масові репресії в Україні.....	221
§ 30. Стан культури в Україні в 1921–1939 рр.	234
§ 31. Комуністичний тоталітаризм і перспектива здобуття Україною незалежності. (Практичне заняття).....	250
 Розділ 5. Західноукраїнські землі в 1921–1939 рр.	255
§ 32. Міжнародно-правовий статус і соціально-економічне становище.....	255
§ 33. Громадські об'єднання і політичні партії в Західній Україні в 1930-ті рр. та їх радикалізація.....	266
§ 34. Культурне життя на західноукраїнських теренах. Українська політична еміграція.....	279
§ 35. Карпатська Україна, Українська Народна Республіка і Західноукраїнська Народна Республіка на обороні незалежності: порівняльний аналіз. (Практичне заняття).....	288
 Розділ 6. Україна в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)	292
§ 36. Українське питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни.....	292
§ 37. Україна на початку німецько-радянської війни.....	303
§ 38. Німецький окупаційний режим.....	315
§ 39. Опір окупантам.....	321
§ 40. Розгром нацистів і відновлення радянського контролю над Україною.....	335
§ 41. Становище культури України в роки війни.....	344
§ 42. Внесок українського народу в перемогу над нацизмом. Втрати і здобутки.....	351
§ 43. Наш край у роки Другої світової війни. (Краєзнавча експедиція).....	360
 Додатки	
Запам'ятайте дати	361
Список скорочень	366

ВСТУП ДО КУРСУ

Шановні друзі!

Перед вами підручник з історії України, який охоплює події 1914–1945 років. У масштабах історії це мить. Проте за цей час у світі відбулися грандіозні зміни, вплив яких відчувається і сьогодні. Передумови цих змін сформувалися ще в попередній історичний період, який охоплює події з *кінця XVIII ст. до 1914 р.* Ви пам'ятаєте, що цей період, названий істориками *довгим XIX століттям*, був епохою великих імперій, які розділили між собою світ і готувалися до його поділу. Та водночас це була епоха всебічного оновлення людської цивілізації – історичного процесу, який одержав назву *модернізація*. Цей процес почався наприкінці XVIII ст. у Західній Європі й поступово поширився по всьому світі.

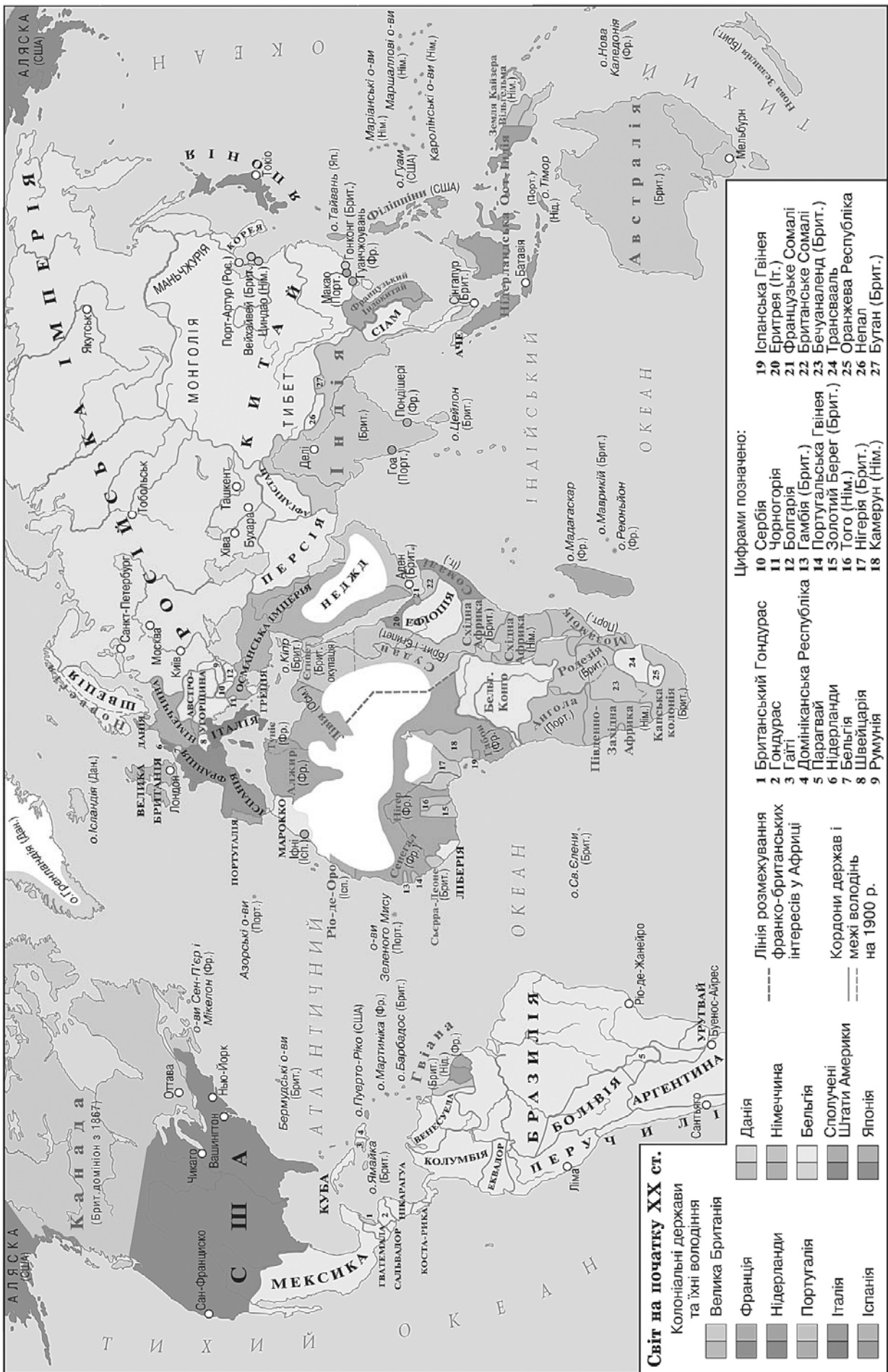
Для України, як і для інших залежних країн, які входили до складу Російської і Австро-Угорської імперій, модернізація означала не лише розвиток промисловості, розбудову міст (урбанізацію), формування нових соціальних верств і суспільних відносин. Модернізація викликала пробудження національної свідомості й сприяла Українському відродженню, яке почалося ще наприкінці XVIII ст., а на початку XX ст. вступило у свою *політичну фазу*. Це саме та фаза, коли формуються національні політичні партії, які закликають свої народи до створення власних суверенних держав. Прагнення до свободи й національно-державного самовизначення охоплює всі залежні країни Європи.

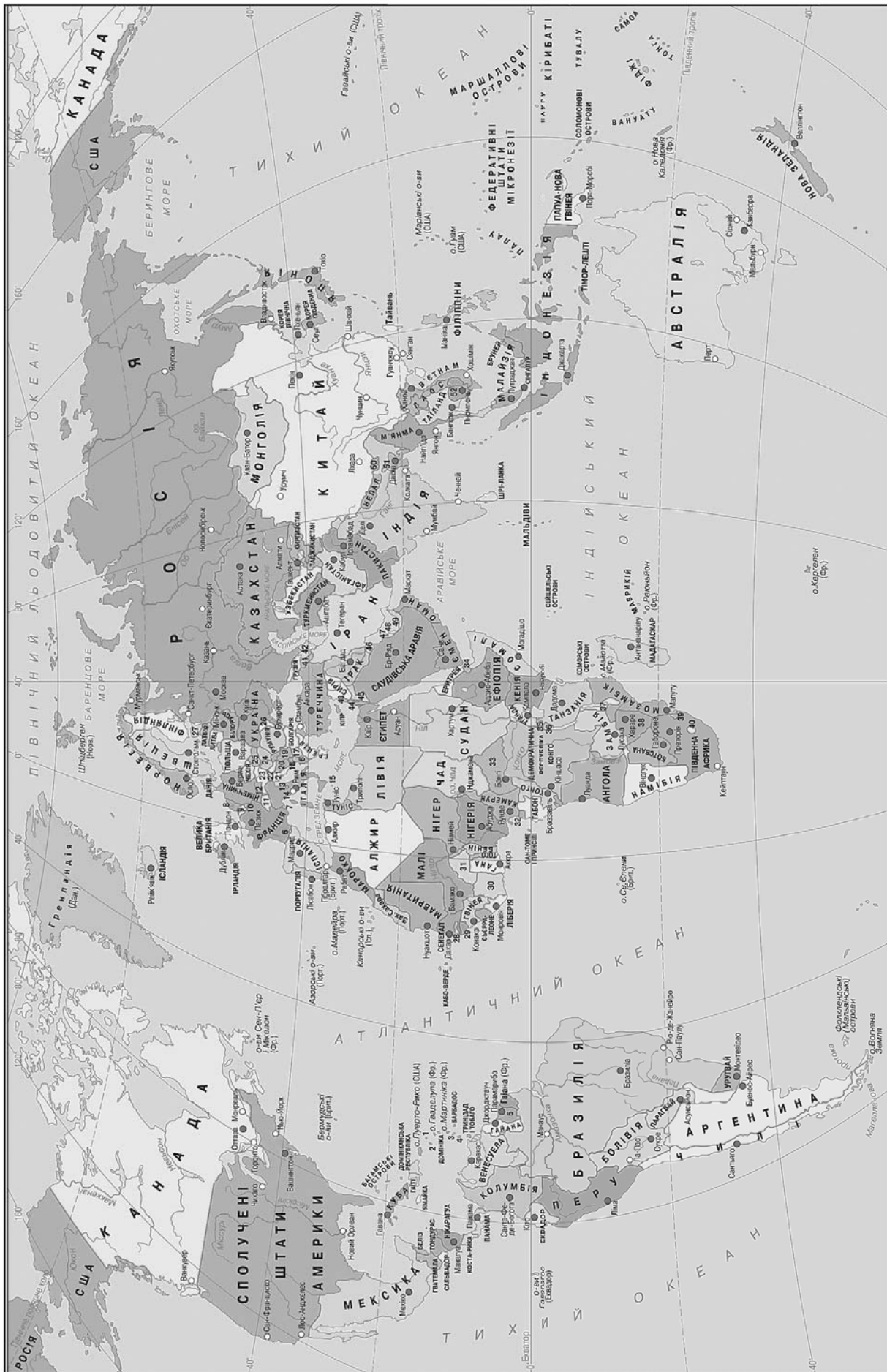
1. Від «довгого дев'ятнадцятого» до «короткого двадцятого» століття

У 1914 р. закінчилася Нова історія і людство вступило в *Новітню епоху*, яка продовжується і сьогодні. Важливим її етапом було «коротке XX століття». Так називають історичні події, які відбувалися від початку Першої світової війни 1914 р. до кінця 80-х – початку 90-х років XX ст., коли в Центральній Європі відбулися демократичні революції, розпався Радянський Союз і Україна стала незалежною.

Згадаймо переддень Першої світової війни – 1900–1914 рр.

На міжнародній арені суттєвих змін тоді не відбулося. Як і десятки років перед цим, політична карта світу була розфарбована в декілька кольорів, які показували поділ територій між основними колоніальними імперіями (див. карту на с. 6).

Політична карта світу на початку ХХІ ст.

Україна, розділена державним кордоном по р. Збруч, перебувала у складі двох імперій – Російської та Австро-Угорської. Багатьом здавалося, що так буде і далі. Але це була оманлива стабільність. Наростали внутрішні зміни, які охопили всі сфери життя людства, що руйнували основи старого світового порядку й готували бурхливе *«коротке ХХ століття»*.

Щонайперше, у поглядах людей на природу відбувалася справжня революція. Світ виявився зовсім не таким, яким уявлявся раніше. Було створено теорію відносності, розроблено планетарну модель атома, відкрито рентгенівське випромінювання, радіохвилі й радіозв'язок, учені почали вивчати спадковість і з'явилася наука генетика.

Глибокі перетворення відбуваються і в промисловості. Процес індустріалізації в передових країнах сягнув вищого рівня: виробництво удосконалюється, з'являється конвеєр, запроваджуються новітні технології. Епоха пару закінчується й настає епоха електрики. Автомобілі й літаки скорочують відстані, телефонний зв'язок і радіо роблять людей ближчими одне до одного.

Зміни в економіці тягнуть за собою модернізацію всіх інших сфер життя, зокрема *соціального складу суспільства*. Земельна аристократія втрачає свій економічний і політичний вплив. На передній план суспільного життя виходять підприємці-капіталісти й банкіри. Зростає чисельність інтелігенції. Поступово освіта стає доступнішою для більшості населення й перетворюється на важливий прискорювач суспільного прогресу.

Наростає *громадсько-політична активність населення*, відбувається його самоорганізація, посилюється вплив політичних партій, створюються профспілки та інші громадські об'єднання, розгортаються страйкові рухи тощо. Назрілі суспільні питання розв'язуються як у результаті реформ, так і шляхом революційного насильства. Одна з таких революцій – Перша російська – охопила й Україну.

Загалом Україна на початку ХХ ст. перебувала ще *на порозі модерності* – перед останнім кроком від аграрного до індустріального суспільства. У цих умовах у повсякденному житті населення поєднуються *елементи новизни*, головним чином у містах, і традиційності, *патріархальності й навіть архаїчності* – у селах.

На тлі всіх цих змін до краю *загострюються відносини* між великими державами – розгортається гонка озброєнь, будуються нові оборонні лінії і оновлюються старі фортеці, постійно спалахують локальні міжнародні кризи. Відчувалося, що світ балансує на грані великої війни між світовими імперіями.

З початком цієї війни, яка одержала назву *Першої світової*, починається *«коротке ХХ століття»*. І хоча воно охоплює лише 75 років, у його межах відбулися надзвичайно важливі події, які надали історичному процесу динамічного, але разом з тим трагічного характеру.

Перша світова війна закінчилася крахом трьох великих європейських імперій – Російської, Австро-Угорської і Німецької. У Європі виникла низка нових держав – Польща, Чехословаччина, Фінляндія та інші. У 1917–1921 рр. український народ боровся за визволення та створення незалежної держави, однак зазнав поразки. Наддніпрянська Україна опинилася у складі тоталітарної комуністичної імперії – Радянського Союзу, і це стало однією з найтрагічніших сторінок її історії. Тоталітарний режим утверджується також у Німеччині та Італії. Людство стрімко наближається до Другої світової війни, яка почалася в 1939 р. і забрала десятки мільйонів життів. Після її закінчення світ продовжував стрімко змінюватися. Почала руйнуватися колоніальна система. На політичній карті світу з'явилися десятки нових незалежних держав (див. карту на с. 7). Відбувається науково-технічна революція, людство вступило в інформаційну (постіндустріальну) епоху, почало освоювати енергію атома і вийшло в Космос. На тлі цих величезних змін продовжується боротьба України за свою свободу, яка врешті 24 серпня 1991 р. ознаменувалася проголошенням незалежності.

Із цього дня починається новий етап історії України. Вона вступила в період становлення як незалежна, демократична держава. Цей процес відбувається у складних внутрішніх і міжнародних умовах. Ми – учасники цього процесу, і від нас залежить, якою буде нова Україна.

2. Структура курсу

В історії «короткого ХХ століття» виокремлюють два етапи: *перший – 1914–1945 рр.*; *другий – 1945 – початок 1990-х рр.* Перший етап, події якого висвітлюються у підручнику, має чотири хронологічних періоди.

Перший період – «Україна в роки Першої світової війни». У підручнику йому присвячено *Розділ 1*. Україна стала одним з основних театрів світової війни, у ході якої Російська й Австро-Угорська імперії перестали існувати. Це змінило долю України, яка входила до складу цих держав.

Другий період – «Українська революція 1917–1921 рр.». У підручнику про ці події йдеться в *Розділі 2* і *Розділі 3*.

Розділ 2 має назву «Початок Української революції». У його хронологічних рамках (березень 1917 – квітень 1918 р.) розглядається формування Центральної Ради, проголошення автономії Наддніпрянської України, утворення Української Народної Республіки (УНР) і проголошення повної незалежності України. *Розділ 3* називається «Розгортання Української революції. Боротьба за відновлення державності» й охоплює травень 1918 – початок 1921 р. У ньому розповідається про подальший розвиток революційного процесу, його поширення на Західну Україну, боротьбу за збереження незалежності у складних внутрішньополітичних і несприятливих міжнародних умовах.

Третій період – «Україна в 1921–1939 рр.» – хронологічно охоплює міжвоєнні роки. Події цього періоду розглядаються у *Розділі 4* і *Розділі 5*. Україна тоді залишалася роз'єднаною. На Наддніпрянщині утвердився комуністичний тоталітарний режим, а Західна Україна опинилася у складі Польщі, Румунії і Чехословаччини, уряди яких управляли нею, виходячи зі своїх власних інтересів. *Розділ 4* – «Утвердження комуністичного тоталітарного режиму» – присвячено історії Наддніпрянщини в 1921–1939 рр., а в *Розділі 5* йдеться про становище в Західній Україні в ці роки. **Події четвертого періоду** – «Україна в роки Другої світової війни (1939–1945)» – розглядаються в *Розділі 6*.

На сторінках підручника постануть не лише важливі історичні події, а і їх учасники, які справили помітний вплив на подальший розвиток українського суспільства, його боротьбу за самозбереження й відродження власної держави. Це політики, державні й громадські діячі, військові, письменники, композитори, архітектори, художники та ін. Йдеться також про звичайних – пересічних громадян, їх повсякденне життя в екстремальних умовах воєн і тоталітарних режимів.

Якщо поглянути на світову історію 1914–1945 рр. із висоти сьогодення, то перед нами постане драматична панорама. Це і Перша світова війна, і революції, криваві диктатури, тоталітарні режими, Голодомор 1932–1933 рр., Друга світова війна, Голокост. Це жахлива картина величезних людських втрат, небачених у попередні періоди історії. Україна разом зі своїми сусідами опинилася в епіцентрі цього людиноббивства. Сучасний американський історик Тімоті Снайдер називає Україну, Білорусію і Прибалтику «Кривавими землями». У 1933–1945 рр., коли при владі були Сталін і Гітлер, на цей регіон, пише Снайдер, «зійшло масове насильство в масштабах, небачених в історії». Якщо до жертв цього насильства долучити тих українців, які загинули в роки Першої світової війни, революції, «червоного терору» й епідемій 1917–1920 рр., голоду 1921–1923 рр., то виявиться, що 1914–1945 рр. – чи не найтрагічніший період в історії України. Про все це йтиметься в підручнику.

Та, усвідомлюючи весь драматизм того часу, не менш важливо пам'ятати, що життя в усіх його проявах продовжувалося. У самій природі історичного процесу закладене оптимістичне начало. Навіть більше, історія *готує передумови* для подолання «завалів», які час від часу виникають на шляху розвитку людства. Не позбавляла вона надій на майбутнє й українців. Усі ці роки, *долаючи історичні перепони*, вони йшли в напрямку до свободи з іншими народами Європи. Саме на цей бік історичного процесу в Україні постійно звертається увага в підручнику.

Сьогодні, з перспективи *сучасності*, головний напрямок історичного процесу минулого століття зрозумілий. Залишається простежити його на прикладі нашої Батьківщини. Це головне наше завдання. Якщо ми його успішно вико-